

*Поліщук В. Ю.,**здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. У науковій статті розглянуто ознаки та поняття механізму протидії зловживанню процесуальними правами, розкрито мету заходів із запобігання зловживанням, виявлення та припинення таких зловживань в адміністративному судочинстві, виявлено положення, що визначають засади запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному процесі та законодавстві інших країн. З'ясовано, що за відображенням у законодавстві комплексу заходів із запобігання вчиненню зловживань процесуальними правами, припинення їх здійснення, а також притягнення до відповідальності за їх учинення країни можна об'єднати у три групи: 1) країни, адміністративне процесуальне законодавство яких передбачає заходи тільки одного компонента (запобігання, припинення, притягнення до відповідальності); 2) країни, законодавство яких містить комплекс заходів, що відображають тільки будь-які два із зазначених компонентів; 3) країни, у законодавстві яких представлені заходи всіх компонентів протидії зловживанню процесуальними правами. До основних заходів механізму протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві віднесено: заходи запобігання, а саме норми права, що встановлюють принцип добросовісного використання процесуальних прав, заборону зловживати такими правами, удосконалення правових норм; статистичну звітність про факти зловживань та застосовні заходи процесуального примусу до таких учасників, розширення суддівської дискреції, роз'яснень вищих судових інстанцій; заходи припинення, якими здебільшого є заходи процесуального примусу; заходи притягнення до відповідальності, зазвичай штрафи та збільшення сум відшкодування судових витрат за зловживання процесуальними правами. Запропоновано механізм протидії зловживанню процесуальними правами визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників адміністративного судочинства через застосування адміністративними судами передбачених законодавством та напрацьованих судовою практикою заходів запобігання зловживанню, припинення зловживання процесуальними правами та притягнення до відповідальності.

Ключові слова: критерії, зловживання процесуальними правами, добросовісне використання, публічний спір, адміністративний суд, судовий процес.

Постановка проблеми. Проблема зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу під час розгляду публічних спорів нині актуальна. За відсутності дієвого механізму ідентифікації зловживань процесуальними правами офіційної статистики таких випадків немає.

Проте негативні наслідки вчинення таких протиправних дій учасниками адміністративного процесу опосередковано відбиваються на строках проведення судового розгляду справ,

фактах відкладення їх розгляду, ужитті заходів процесуального примусу тощо. Так, протягом дев'яти місяців 2019 р. окружними адміністративними судами було застосовано 3 попередження, 1 видалення із залу, 9 тимчасових вилучень доказів для дослідження судом, 24 приводи, накладено 106 штрафів [12]. Протягом такого ж періоду у 2020 р. було застосовано 2 попередження, 13 тимчасових вилучень доказів для дослідження судом, 22 приводи, накладено 82 штрафи. Загалом за 2020 р. окружні адміністративні суди застосували 2 попередження, 18 тимчасових вилучень доказів для дослідження судом, 44 приводи, наклали 120 штрафів [13]. Водночас порівняно з кількістю справ, що перебували у провадженні адміністративних окружних судів (284 959 справ та матеріалів), 184 постановлені ухвали щодо вжиття заходів процесуального примусу [13] є незначним показником. Наведена статистика проявляє негативні наслідки зловживань процесуальними правами учасниками адміністративного судочинства та недосконалість механізму запобігання зловживанням, виявлення та припинення таких дій.

Водночас, як зазначає Н.О. Дурново, досить складно установити причину зростання кількості зловживань процесуальними правами: з одного боку, це може бути підтвердженням низької правової освіченості населення, а з іншого – навпаки, свідчить про здатність суб'єкта права, що знає своє право, використовувати надані законом можливості для задоволення особистих інтересів на шкоду суспільним [11, с. 3]. Сучасними загальними проблемами, що супроводжують розуміння та застосування принципу недопущення зловживання правом, на думку А.Я. Курбатова, є безсистемність вираження цього принципу у правових нормах; невизначеність змісту принципу зловживання правом, ізолюваність його застосування в різних галузях права, де він набуває особливого змісту; наділення зловживання правом абсолютно оціночним характером; невизначення співвідношення принципів добросовісності користування правами та недопущення зловживання правом [17]. Ці негативні тенденції відсутності системного правового закріплення механізму недопущення, протидії, припинення зловживання процесуальними правами та застосування процесуального примусу мають прояв і в адміністративному судочинстві. Однією із причин цієї проблеми є відсутність ґрунтовних наукових досліджень змісту та структури механізму запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Різне розуміння сутності та критеріїв зловживання необхідними процесуальними правами, відсутність дієвого механізму щодо їх виявлення та попереднього встановлення, нерозробленість заходів відповідальності та порядку її застосування, бага-

торазові випадки зловживання у практиці судів та відсутність рекомендацій щодо їх виявлення створюють вагомі причини, як зазначає М.А. Боловнєв [9, с. 6], для дослідження механізму запобігання зловживанням та припинення зловживань процесуальними правами, зокрема і в адміністративному судочинстві.

Водночас ухвалення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) у 2017 [21] і 2020 [22] рр., що сформувавши засади сучасного механізму запобігання зловживанням, протидії та припиненню зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві, свідчить про накопичення критичної кількості наукових досліджень у цій сфері та поданих пропозицій до законодавства. Проте правозастосовна практика виявляє значне коло прогалин законодавства в цій сфері та демонструє різне застосування судами норма КАС України в разі протидії зловживанню процесуальними правами.

Дослідженню змісту механізму правового регулювання загалом та у сфері протидії зловживанню процесуальними правами зокрема приділялась увага в наукових працях таких вітчизняних та іноземних учених, як: С.С. Алексєєв, О.О. Бандурка, М.А. Боловнєв, В.О. Горшенев, Н.О. Дурново, О.Я. Курбагов, А.О. Монаєнко, О.Г. Розгон, О.Ф. Скакун, О.І. Шкуропацький та інші. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених вивченню цієї тематики, залишаються відкритими питання щодо формулювання ознак та поняття механізму запобігання та протидії зловживанню, припинення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Саме ці неврегульовані та невизначені питання потребують розв'язання.

Мета статті – з'ясування ознак та поняття механізму протидії зловживанню процесуальними правами, розкриття мети заходів із запобігання таким, виявлення та припинення зловживань в адміністративному судочинстві, виявлення положень, що визначають засади запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному процесі в законодавстві інших країн, виявлення напрямів вдосконалення адміністративного процесуального законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10 травня 2006 р. вказується, що для забезпечення справедливості судової процедури необхідно передбачити ефективні механізми для запобігання недобросовісному використанню учасниками судочинства своїх процесуальних прав, а також відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків. Водночас цим документом визначено, що відповідальність учасників процесу за недобросовісне користування процесуальними правами та за невиконання процесуальних обов'язків необхідно посилити (наприклад, за навмисне зволікання процесу). Формами відповідальності можуть бути не лише наявні заходи процесуального примусу, а й застосування судом стягнень за невиконання вимог суду, покладення на учасників процесу відшкодування судових витрат у підвищеному розмірі [23]. Наведені норми свідчать про визнання на міжнародному та загальнодержавному рівнях шкоди від зловживання правами учасниками судового процесу.

Новий механізм запобігання зловживанням та припинення зловживань процесуальними правами був закріпленний у Кодексі адміністративного судочинства України Законом України від

3 жовтня 2017 р. № 2147–VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [21]. Цим законом КАС України було доповнено нормами, що створюють базові засади запобігання та протидії зловживанню, припинення зловживання процесуальними правами учасниками адміністративного процесу: 1) п. 9 ч. 3 ст. 2 визначає одним із принципів адміністративного судочинства неприпустимість зловживання процесуальними правами; 2) ст. 45 «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» визначає перелік та зміст дій, що можуть бути визнані судом як зловживання процесуальними правами; 3) ч. 8 ст. 139 передбачає можливість суду покласти на сторону, що зловживала процесуальними правами, судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору; 4) ст. ст. 144–149 визначають право суду вживати заходів процесуального примусу для спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, а також зміст та порядок застосування таких заходів [21; 22].

Наступним етапом правового регулювання протидії зловживанню процесуальними правами стало ухвалення Верховною Радою України 15 січня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [22]. У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що однією із цілей його розроблення стало вдосконалення низки норм із метою недопущення зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами, оптимізації процедури розгляду справ [20]. Цим Законом передбачаються норми, якими нівелюється можливість зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами, зокрема, спрощується порядок розгляду відводів судді в разі подання такого відводу напередодні або в день засідання; вилучаються деякі види забезпечення позову, натомість забороняється вжиття заходів забезпечення позову, які мають своїм наслідком припинення, відкладення чи зупинення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних процедур, які проводяться від імені держави / державного органу, територіальної громади / органу місцевого самоврядування або за участю призначеного державним органом суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну процедуру; визначається, що в разі оскарження ухвал суду про відмову у прийнятті або повернення зустрічного позову, про відмову у прийнятті або повернення позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, ухвал про зупинення провадження у справі, які подані із пропуском строку на їх оскарження, до апеляційної та касаційної інстанцій направляються матеріали оскарження (що значно зменшить строк розгляду таких справ по суті заявлених вимог) [22].

Становлення вітчизняного права щодо визначення механізму запобігання, припинення та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві свідчить про комплексний характер цієї проблеми, динамічність міжнародної та вітчизняної юридичної практики. Застосування

міжнародних угод в рішеннях судів першої, апеляційної інстанції та Верховним Судом свідчить, на думку А.О. Моноєнко та К.В. Смирнової, про втілення принципу примату міжнародного права у правозастосовній практиці в Україні. Ратифікацією Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та врегулюванням на законодавчому рівні практики виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) окремим Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Україна наблизилась до створення однорідної судової практики, узгодженої з європейською правовою системою у схожих правовідносинах, як вважають ці науковці [19]. Згідно із цими тенденціями простежується зростання рівня важливості рішень ЄСПЛ щодо вжиття заходів протидії зловживанню процесуальними правами під час ухвалення рішень вітчизняними адміністративними судами щодо застосування норм КАС України, які створюють механізм запобігання, протидії зловживанню процесуальними правами та припинення такого.

Проте нині немає ні на теоретичному, ні на правозастосовному рівнях визначення механізму запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами.

Для з'ясування ознак та змісту цього поняття пропонуємо спиратись на дослідження механізму правового регулювання та механізму адміністративно-правового регулювання таких науковців, як С.С. Алексєєв, О.О. Бандурка, А.Ф. Крижановський, О.В. Малько, О.Г. Розгон, О.Ф. Скакун, В.А. Горшенев, Р.А. Ромашков, С.О. Комаров, інших.

За результатами вивчення їхніх концепцій механізму правового регулювання можна визначити такі його поняття: як правового регулювання способів впливу, реалізації прав, а також проміжних ланок – правосуб'єктність, юридичні факти та правовідносини, які переводять нормативність права в упорядкованість суспільних відносин [10, с. 50–55]; як сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини [9, с. 30.]; як системи юридичних засобів, організованих найбільш послідовним чином із метою впорядкування суспільних відносин, сприяння задоволенню інтересів суб'єктів права [18]; як процесу переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, що здійснюється за допомогою системи правових засобів і форм із метою задоволення публічних та приватних інтересів, забезпечення правопорядку [26, с. 679–680]; як цілісної системи правових засобів, за допомогою яких право здійснює впорядкування суспільних відносин [16, с. 239]; як системи об'єднаних структурними та функціональними зв'язками суб'єктів права, правових актів, засобів, методів, процесів і процедур, за допомогою яких здійснюється результативний вплив права на суспільні відносини [25, с. 84]; як механізму правового регулювання, що виражає діяльну сторону перекладу нормативності права у впорядкованість суспільних відносин.

Ми підтримуємо позицію О.Г. Розгона, що наукові підходи до визначення механізму правового регулювання поділяються на дві групи. Першу групу утворюють наукові концепції, що висвітлюють статичну концепцію механізму правового регулювання, визначають його як сукупність, систему юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правове упорядкування суспільних відносин. Представниками цієї позиції є С.С. Алексєєв, А.Ф. Крижановський, О.В. Малько [7, с. 30; 16, с. 239; 24, с. 101].

До другої групи належать вчені, серед яких О.Ф. Скакун, В.А. Горшенев, Р.А. Ромашков, С.О. Комаров, що розкривають сутність поняття «механізм правового регулювання» як динамічного явища та визначають його як процес регулюючого впливу елементів правової системи на впорядкованість суспільних відносин [26, с. 679–680; 10, с. 50–55; 25, с. 84; 24, с. 103]. О.Г. Розгон зазначає, що з позиції статичної концепції ознаками механізму адміністративно-правового регулювання є те, що за змістом це система адміністративно-правових засобів, об'єктом впливу яких виступають публічні суспільні відносини. Функціонування механізму спрямовано на забезпечення публічних інтересів фізичних та юридичних осіб, громадянського суспільства та держави [24, с. 104]. Яскравим прихильником динамічної концепції механізму регулювання є О.О. Бандурка, який зазначає, що механізм адміністративно-правового регулювання виступає динамічною категорією, становить тривалий процес, який поділяється на стадії й етапи [8, с. 26–27].

Ми підтримуємо позицію О.І. Шкуропацького, який наполягає, що механізм за своїм змістом є не тільки сукупністю елементів, а й послідовністю їхньої дії, що утворюють процеси впорядкування відповідних правових відносин для ефективної, повної та всебічної реалізації людиною своїх прав та свобод у відповідній сфері [27, с. 111]. Цей науковець вважає, що не можна наголошувати суто на системі елементів як на основній ознаці механізму регулювання, оскільки сутність механізму правового регулювання визначається саме через послідовність дії певних процесів / елементів механізму для забезпечення ефективності та результативності правового регулювання відповідної сфери. Така ознака механізму регулювання, як наявність системи засобів, без зазначення динамічного характеру таких засобів робить статичним саме поняття механізму правового регулювання. Порушення цих закономірностей призводить до появи «мертвих норм права», що мають суто декларативний характер, оскільки не мають дієвого механізму, як констатує О.І. Шкуропацький [27, с. 111]. Підтримуємо думку цього науковця та пропонуємо застосувати цей підхід і до механізму запобігання, протидії зловживанням процесуальними правами в адміністративному судочинстві та припинення таких. Оскільки, як свідчить практика застосування міжнародних засад щодо заборони зловживання процесуальними правами, на рівні національного законодавства відповідні механізми не набувають деталізації, призвели до декларативності заборони зловживання процесуальними правами.

Проблема неконкретизації елементів механізму запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами характерна як для вітчизняного адміністративного процесуального законодавства, так і для іноземного. Це негативна сучасна тенденція. Оскільки, як зазначає М.А. Боловнев, протистояти зловживанню процесуальними правами можна тільки за допомогою абсолютно всієї сукупності засобів, відомих як законодавцю, зокрема щодо регулювання процесуальних правовідносин, так і теорії, зокрема юридичній техніці, так і практикам, що їх застосовують. До таких засобів М.А. Боловнев відносить: штрафні санкції, удосконалення правових норм, розширення суддівської дискреції, роз'яснень вищих судових інстанцій [9, с. 114]. Отже, за концепцією М.А. Боловнева, інститут протидії складається із трьох компонентів: запобігання вчиненню

зловживань, припинення їх здійснення, а також притягнення до відповідальності за їх учинення [9, с. 115]. На наш погляд, ця теорія є універсальною для всіх видів судових процесів, зокрема й адміністративного.

У результаті дослідження адміністративного процесуального законодавства різних країн ми дійшли висновку, що абсолютна більшість адміністративних, адміністративно-процесуальних кодексів, кодексів адміністративного судочинства визначають принцип доступу до правосуддя, водночас є різні підходи щодо інституту зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Умовно за відображенням у законодавстві комплексу заходів із запобігання вчиненню зловживань процесуальними правами, припинення їх здійснення, а також притягнення до відповідальності за їх скоєння країни можна об'єднати у три групи: 1) ті, адміністративне процесуальне законодавство яких передбачає заходи тільки одного компонента (запобігання, припинення, притягнення до відповідальності); 2) країни, законодавство яких містить комплекс заходів, що відображають тільки будь-які два із зазначених компонентів; 3) країни, у законодавстві яких представлені заходи всіх компонентів протидії зловживанню процесуальними правами.

До першої групи країн, адміністративне процесуальне законодавство яких передбачає більшою мірою тільки декларативні норми та заходи із запобігання вчиненню зловживань процесуальними правами, можна віднести такі країни, як: Киргизька Республіка та Болгарія.

Наприклад, в Адміністративно-процесуальному кодексі Киргизької Республіки зазначено, що учасники процесу зобов'язані сумлінно користуватися всіма належними їм процесуальними правами і виконувати свої процесуальні обов'язки [3, ст. 36]. Водночас цим Кодексом не передбачено життя заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами.

Адміністративний кодекс Болгарії не передбачає принципу незловживання процесуальними правами, не визначає відповідного обов'язку учасників процесу, а замість механізму запобігання недобросовісному використанню процесуальних прав містить гл. 15, що визначає захист від необґрунтованих дій чи бездіяльності. Положення цієї глави, на наш погляд, визначають можливість учасників процесу для захисту від недобросовісного використання процесуальних прав.

До другої групи країн, адміністративно-процесуальне законодавство яких містить комплекс заходів, що реалізують два із зазначених компоненти механізму протидії зловживанню процесуальними правами, можна віднести Естонію, Республіку Казахстан, Республіку Вірменію та Грузію.

Так, Адміністративно-процесуальний кодекс Естонії встановлює обов'язки учасників процесу добросовісно використовувати свої процесуальні права, а суд зобов'язаний не допускати зловживання учасниками процесу та їхніми представниками, консультантами своїми правами, затягування процесу і введення суду в оману, а також може накласти штраф на учасника процесу, представника або консультанта, який зловмисно перешкоджає правильному і швидкому розгляду справи з мінімально можливими витратами, або ж у письмовій заяві висловлює себе непристойним чином або проявляє неповагу до суду чи іншого учасника процесу [4, ст. 28]. Аналогічні положення містить Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан [6, ст. 14, 28, 29].

Кодекс Адміністративного судочинства Республіки Вірменія закріплює обов'язок сторін добросовісно користуватись своїми процесуальними правами та добросовісно виконувати свої процесуальні обов'язки [14]. Ст. 101 цього нормативно-правового акта визначає процесуальні санкції та підстави для їх застосування, які можна за змістом визначити як заходи із протидії зловживанню процесуальними правами.

У ст. 24 Адміністративного кодексу Республіки Молдова визначено принцип добросовісності, згідно з яким учасники адміністративного провадження й адміністративного судочинства повинні сумлінно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки, не порушувати процесуальних прав інших учасників, а учасник, що допускає зловживання під час здійснення своїх процесуальних прав або несумлінно виконує свої процесуальні обов'язки, несе відповідальність згідно із законом за завдану матеріальну та моральну шкоду [5, ст. 24, 85].

Адміністративно-процесуальний кодекс Грузії у ст. 19 містить положення, яке, на наш погляд, можна вважати запобіжним заходом для недопущення та припинення зловживань із боку суб'єктів владних повноважень. Згідно із цим положенням, якщо адміністративний орган без поважних причин не зміг забезпечити подання доказів, суд накладає на відповідну посадову особу адміністративного органу штраф у розмірі 200 ларі, що не звільняє його від зобов'язання подання доказів надалі. У такому разі суд має право звернутися до керівника адміністративного органу або до адміністративного органу, вищого за рівнем, з поданням про встановлення причин неподання доказів до суду і вжиття заходів дисциплінарного впливу щодо відповідної посадової особи [2, ст. 19]. Використання такого досвіду в Україні могло б позитивно вплинути і на забезпечення адміністративного процесу в Україні від зловживань суб'єктів владних повноважень.

До третьої групи країн, що мають комплексні рішення проти зловживання процесуальними правами через заходи запобігання вчиненню зловживань процесуальними правами, припинення їх здійснення, а також притягнення до відповідальності за їх скоєння, можна віднести, наприклад, Латвію й Україну.

Згідно з Адміністративно-процесуальним законом Латвії визначені такі принципи адміністративного процесу, як принцип правомірності, заборони свавілля, правової довіри тощо [1, ст. 4, 7, 9, 10]. Зазначені принципи в сукупності можуть бути аналогом принципу добросовісного використання процесуальних прав учасниками процесу. Кореспондується із цими положеннями встановлений у ст. 48 обов'язок учасників адміністративного процесу користуватись своїми правами й обов'язками добросовісно. Цікавим є один зі способів підтвердження наданих доказів та підтвердження добросовісності, визначений Адміністративно-процесуальним законом Латвії, а саме клятва. Так, згідно зі ст. ст. 161, 224, у разі відсутності інших засобів доведення або ж їхньої недостатньої надійності заявник – фізична особа клятвою може підтвердити свої пояснення, за надання суду завідомо неправдивих відомостей заявник може бути притягнутий до кримінальної відповідальності згідно із Кримінальним законом, клятву заявник може дати тільки особисто, представництво не допускається. Можна також розглядати як засіб захисту від зловживання процесуальними правами можливість подати заяву про фальшивість письмового доказу [1, ст. 48, 161, 224, 236].

Варто погодитись із М.А. Боловневим, що закріплення у процесуальних кодексах загального правила про сумлінне користування процесуальними правами і заборони зловживання ними явно недостатньо для абсолютного виключення цього негативного явища. Про таке, за твердженням цього науковця, свідчать численні приклади із судової практики, що підтверджують факти і спроби осіб, які беруть участь у справі, та їхніх представників використовувати процесуальні норми у своїх інтересах, що суперечать завданням судочинства, шляхом скоєння недобросовісних дій [9, с. 144]. Отже, можна констатувати, що універсального дієвого механізму протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві немає жодна із країн. Найбільш деталізованим і наближеним до концепції трикомпонентного механізму наблизилося адміністративне процесуальне законодавство Латвії й України.

Висновки. З'ясовано, що за відображенням у законодавстві комплексу заходів із запобігання вчиненню зловживань процесуальними правами, припинення їх здійснення, а також притягнення до відповідальності за їх учинення країни можна об'єднати у три групи: 1) ті, адміністративне процесуальне законодавство яких передбачає заходи тільки одного компонента (запобігання, припинення, притягнення до відповідальності) (Киргизька Республіка та Болгарія); 2) країни, законодавство яких містить комплекс заходів, що відображають тільки будь-які два із зазначених компоненти (Естонія, Республіка Казахстан, Республіка Вірменія та Грузія); 3) країни, у законодавстві яких представлені заходи всіх компонентів протидії зловживанню процесуальними правами (Латвія й Україна).

Виявлено, що Україна, з урахуванням змін до КАС України 2017 та 2020 рр., має нині найвищий ступінь деталізації механізму запобігання зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві завдяки: 1) визначенню принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами; 2) встановленню переліку дій учасників процесу, що можуть бути визнані судом зловживанням процесуальними правами; 3) можливості суду покласти на сторону, що зловживала процесуальними правами, судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору; 4) наданню повноважень адміністративним судам застосовувати до суб'єктів, що зловживають процесуальними правами, заходів процесуального примусу. Наявні прогалини законодавства в цій сфері поступово компенсуються рішеннями українських судів, що уточнюють застосування зазначених положень.

До основних заходів механізму протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві віднесено: 1) заходи запобігання, а саме норми права, що встановлюють принцип добросовісного використання процесуальних прав, заборону зловживати такими правами, удосконалення правових норм; статистичну звітність про факти зловживань та застосовні заходи процесуального примусу до таких учасників, розширення суддівської дискреції, роз'яснень вищих судових інстанцій; 2) заходи припинення, якими здебільшого є заходи процесуального примусу; 3) заходи притягнення до відповідальності, зазвичай штрафи та збільшення сум відшкодування судових витрат за зловживання процесуальними правами.

Під механізмом протидії зловживанню процесуальними правами варто розуміти процес регулювального впливу на поведінку учасників адміністративного судочинства через застосу-

вання адміністративними судами передбачених законодавством та напрацьованих судовою практикою заходів запобігання зловживанню, припинення зловживання процесуальними правами та притягнення до відповідальності.

Література:

1. Адміністративно-процесуальний закон : Закон Латвії, прийнят сеймом 25 жовтня 2001 г. и обнародован Президентом государства 14 ноября 2001 г. (с изменениями, внесенными по состоянию на 12 июня 2003 г.). URL: http://www.pravo.lv/likumi/06_apz.html.
2. Адміністративно-процесуальний кодекс Грузії : Закон Грузії № 2352 от 23 июля 1999 г. *Законодательный вестник Грузии*. 06.08.1999. № 39 (46). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16492?publication=82>.
3. Адміністративно-процесуальний кодекс Республіки Киргизія : Закон от 25 января 2017 г. № 13. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111520>.
4. Адміністративно-процесуальний кодекс Естонії, прийнят 27 января 2011 г., вступил в силу 1 января 2012 г. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/2001.01.2020.pdf>.
5. Адміністративний кодекс Республіки Молдова от 19 июля 2018 г. № 116. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=38575176&doc_id2=38575176#pos=1838;-73&pos2=807;-107.
6. Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан от 29 июня 2020 г. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=35132264&doc_id2=35132264#activate_doc=2&pos=17;-126&pos2=2;-98.
7. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва : Юрид. лит., 1966. 186 с.
8. Бандурка О.О. Адміністративно-правове регулювання міграційного процесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 182 с.
9. Боловнев М.А. Эффективность противодействия злоупотреблениям процессуальными правами : дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2018. 234 с. URL: https://xn--c1azic8c.xn--plai/science/dissovet/file/base/1/454/dissert_dl.pdf.
10. Горшенев В.А. Способы и организационные формы правового регулирования. Москва : Юрид. лит., 1972. 256 с.
11. Дурново Н.А. Злоупотребление правом как особый вид правового поведения : теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2006. 27 с. URL: <http://www.unn.ru/pages/disser/100.pdf>.
12. Звіт окружних адміністративних судів про розгляд судових справ за 3 квартал 2019 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/III_kvartal_19.
13. Звіт окружних адміністративних судів про розгляд судових справ за 4 квартал 2020 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/IV_kvartal_20.
14. Кодекс адміністративного судопроизводства: Закон Республіки Армения, прийнят 5 декабря 2013 г. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=4837&lang=rus>.
15. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
16. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку : загальнотеоретичне дослідження : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2009. 469 с.
17. Курбатов А.Я. Принцип недопустимости злоупотребления правом: к старым проблемам добавились новые. URL: <https://centerbereg.ru/b871.html>.
18. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права : учебник. Москва : Юрист, 2004. 512 с.

19. Монаєнко А.О., Смирнова К.В. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета он-лайн*. 28 квітня 2020. № 8 (714).
20. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку». 2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63791.
21. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
22. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ : Закон України від 15 січня 2020 р. № 460–IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. Ст. 194.
23. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006. *Урядовий кур'єр (Орієнтир)*. 2006. № 95. С. 1–8.
24. Розгон О.Г. Адміністративно-правове регулювання малої приватизації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 243 с.
25. Ромашков Р.А. Теория государства и права : конспект лекций : учебное пособие. 2004. 184 с.
26. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : енциклопедичний курс : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
27. Шкуропацький О.І. Поняття та складові механізму адміністративно правового регулювання соціального захисту військовослужбовців офіцерського складу Збройних Сил України. *Правові засади діяльності правоохоронних органів* : збірник наукових доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 20 грудня 2014 р. Харків, 2014. С. 185–188.

Polishchuk V. Mechanism of combating and preventing abuse of procedural rights in administrative proceedings

Summary. The scientific article considers the signs and concepts of the mechanism of combating abuse of procedural rights, reveals the purpose of measures to prevent, detect and stop such abuses in administrative proceedings, identifies provisions that determine the principles of preventing and combating abuse of procedural rights in administrative proceedings and legislation of other countries. It was found that the legislation reflects a set of measures to prevent abuse of procedural rights, stop their implementation, as well as prosecute for their actions, the country can be grouped into three groups: those whose administrative procedural law provides for measures of only one component (prevention, termination, prosecution); countries whose legislation contains a set of measures that reflect only any two of these components; countries whose legislation provides for measures of all components to combat the abuse of procedural rights. The main measures of the mechanism for combating the abuse of procedural rights in administrative proceedings include: preventive measures, namely the rules of law that establish the principle of fair use of procedural rights, the prohibition of abuse of such rights, improvement of legal norms; statistical reporting on the facts of abuse and applicable measures of procedural coercion to such participants, expansion of judicial discretion, explanations of higher courts; measures of termination, which are to a greater extent measures of procedural coercion; measures to bring to justice, usually fines and increases in the amount of reimbursement of court costs for abuse of procedural rights. It is proposed to define the mechanism of counteraction to abuse of procedural rights as a process of regulatory influence on the behavior of participants in administrative proceedings through the application of administrative courts provided by law and developed case law measures to prevent, stop abuse of procedural rights and prosecute.

Key words: criteria, abuse of procedural rights, fair use, public dispute, administrative court, trial.